

MIQUEL FERRÀ I LA DEFENSA DEL PATRIMONI

G. ROSSELLÓ BORDOY

Després del què ha escrit i recentment ha dit en aquesta mateixa sala l'amic Francesc Lladó sobre la figura de Miquel Ferrà i Juan és prou agosarat que qualsevulla pretengui glosar una figura semblant. Emperò la meva gosadia té un punt de sortida prou clar: gràcies a una de les antologies que Francesc Lladó ha publicat vaig obrir els ulls i una imatge mai esborrada de la meva infantesa va retornar punyent.¹

Era un somni identificar la figura d'aquell bibliotecari, alt, esquerp, malavidós que ens rebia de mala manera als estudiants de Monti Sion que, dia rera dia, ensaltàvem la pilota a la balconada de l'antiga biblioteca del col·legi amb Miquel Ferrà, l'autor dels escrits en defensa del nostre patrimoni que arribaven a les meves mans, cinquanta anys després, de manera sobtada i mai esperada?

En efecte aquell home, alt, almenys a nosaltres ens pareixia alt, esquerp, malavidós, amb cara de pocs amics era Miquel Ferrà. Un Miquel Ferrà que a través dels seus escrits no havia fet més que lluitar, de bades, per a una aferriçada defensa del nostre passat. I nosaltres, pobres ignorants, més afectats per recuperar una pilota no ho sabíem.

En realitat la lectura meditada dels seus escrits hem produït calfreds... Mai de mais hauria pensat que a inicis de segle, un home com Ferrà que, aleshores era un jovenell, començà una lluita indiscriminada en defensa de quelcom indefensable i que als voltants de 1945, aleshores el que vos parla que no era més que un infant pucer que encaçava la pilota entre les taules polçoses de la biblioteca de Monti Sion qualificà d'esquerpa i malavidosa a una persona capaç d'escriure i de defensar el mateix que defensaria aquell bergantell que, malgrat ja no fos tan infant ni molt menys tant pucer, molts d'anys després mantenia unes semblances, unes afinitats prou fermes amb al malhumorat bibliotecari de Monti Sion.

Semblances no sempre coincidents perquè Ferrà era alt i prim, esquerp i malavidós i el que vos parla és gras i baixet, encara que igualment esquerp i malavidós i que endemés fa olor de sofre, com el bon dimoni cucarell.

No sé si Miquel Ferrà feia olor de sofre. En certa ocasió es definí així:

*encara que indigne i pecador som i vull ser feel cristià, no perque m'haja convertit la bona premsa, sinó per la gràcia de Nostre Senyor.*²

¹ Sense les antologies publicades per FRANCESC LLADÓ I ROTGER: *Articles i assaigs*, Palma, 1991 i *El doctor Zero i jo*, Barcelona, 1992 i els seus articles "El pensament social i ecologista de Miquel Ferrà", *Revista del Centre d'Estudis teològics de Mallorca*, 61, 1991, 33-42 i "Deu cartes de Nicolau d'Olwer a Miquel Ferrà (1922-1933)", *Els marges*, 52, 1995, 77-88 aquesta col·laboració meua als Actes en memòria de Miquel Ferrà no hauria estat possible.

² M. FERRÀ: *El doctor Zero i jo*, 36.

Això no impedia que parlàs clar i llampant a l'hora de determinades reformes postgaudinianes a la Seu de Mallorca i tal postura, per força, hauria de commocionar al venerable capítol de la Seu. Era l'any 1928 quan escrivia:

Però, allunyat En Gaudí i mort el bisbe Campins, el canonge o els canonges, que pràcticament assumeixen la direcció (no parlo de la tècnica) de les obres de la catedral, es disposaren a prosseguir-les, fent cas omís igualment de l'opinió popular i eliminant del seu consell aquells arquitectes, inclús els diocesans, que no volguessin esser simples executors del pla que ells diuen. De director tècnic efectiu quedà D. Joan Rubió i Bellver, que ja havia intervingut com a ajudant.

La substitució del retaule barroc de la capella de Sant Bernat, que el foc havia destruït, per un de neogòtic amb finestrals, obra encertada aquesta d'En Darius Vilà, però que obren un esvoranc lluminós a un costat de la catedral, va produir general disgust. I la protesta fou més general i més viva encara el dia que varen construir, damunt la trona de l'Epístola, obra bellíssima del Renaixement, un tornaveu fantàstic, còpia o interpretació d'una maqueta deixada per En Gaudí (és sabut com ell anava replasmant les seves obres mentre les construïa), executada per altres mans sense control de l'autor. La protesta culminà aquesta vegada en un document adreçat al senyor Bisbe, i subscrit en primer lloc pel mateix senyor Marquès de la Torre, que havia ajudat a costejar la reforma, demanant la demolició del tornaveu, que encara s'hi pot veure. [Es va destruir a cops de destrat poc abans de declarar M. H. A. l'obra de Gaudí a la Seu. El poble li dinà el nom de s'esclatasang. Les freixures, uns penjolls que no sé on estaven no els he vist mai.]

Al mateix temps, o poc abans, s'inaugurava en el monestir de Lluc, davant aquell temple muntanyenc, per iniciativa del mateix senyor Capítular, i dirigit pel senyor Rubió i Bellver, el ciclòpic monument al bisbe Campins, que també fou objecte del blasme i la desaprovació de tot Mallorca.³

3

M. FERRÀ: *Articles i assaigs*, 83-84.

De fet va tenir algun daltabaix amb Mossèn Alcover, encara que tal cosa fos en aquelles saons, plat de cada dia, i no cal donar-li gran importància:

He vist unes ratlles de Mossèn Antoni Maria Alcover deplorant i reprovant algunes coses que jo he escrites. Una cosa - només que una - m'ha causat sentiment al llegir-les, i és pensar que jo haja pogut disgustar, sense saber-ho, a un tan bon amic.⁴

Després d'aquest proemi consider suficientment justificada la meua gosadia en parlar de Miquel Ferrà i Juan, fill de Bartomeu Ferrà i germà d'altre Bartomeu que, menys conegut, no és menys important dins la nissaga dels Ferrà que durant quasi un segle portaren la prima en la defensa del patrimoni cultural mallorquí.

De Miquel Ferrà voldria destacar per damunt de tot la seva actualitat. Llegir els seus escrits de joventut, suposa avançar cinquanta o seixanta anys i el que afirmava a principis de segle es pot aplicar al que passa avui dia. Unes mostres tan sols: comencem pels finestrals de la Seu de Mallorca. Abans teniem la Seu plena d'ous, ara la tenim plena de pingüins

És natural que el públic s'alarmés ara, quan ha vist el primer finestral obert en la nau major de la Seu, i ha conegut el projecte d'obrir-los tots, concebut per la mateixa persona o persones de la Comissió Capitular, assistides del mateix tècnic.

Cal advertir que era desitj sentit generalment de veure oberts abans de tot els de la Capella reial, seguint la norma donada per En Gaudí en els dos que hi construï ell i que són, com dèiem, un prodigi de dibuix, de colorit i d'entonació amb la pedra, de la bellesa del qual és difícil donar idea. En lloc d'això, ens hem adonat que, amb l'intent d'obrir-los tots a corre-cuita, i cercant una major economia, s'anava al tipus de finestral industrial, d'art adotzenat i de colors nous, riscant de treure per sempre la nobilíssima severitat a aquelles voltes.

La sèrie de cartons d'autor desconegut que aquests dies han estat visitats per molts dins l'Arxiu capitular, i que Catalunya té dret a conèixer, simbolitzant, segons ens explicaren, els versets del Benedicite, representen al viu: un paisatge nevad, l'estelada amb un cometa, uns llamps eixint

d'un nuvolat, el torrent de Pareis, una munió d'aucells volant, un volcà en erupció, un salt d'aigua i unes coves. L'estil, el dels anuncis de la companyia París Lyon-Mediterrannée; però el canonge qui ho ensenya i el senyor Rubió diuen que pels cartons no es pot jutjar del que seran els finestrals construïts, i que tot això, posat en proporcions i en cristalls de color, guanyarà moltíssim.

En diferents notes oficioses, la Comissió capitular s'ha manifestat disposada a escoltar totes les observacions que se li vulguin fer sobre aquest projecte (sempre, però, s'entén, que no afectin a la seva essència). Don Joan Rubió i Bellver, per la seva part, ha declarat en un escrit damunt El Día, de Palma, que ell no, que no vol escoltar ningú, ni pensa llegir res del que s'escrigui sobre aquest particular. En tot cas, admetrà únicament les crítiques «intel·ligents» del finestral ja posat, amb èxit que ell considera «rotundo i categòric». «Sigamos cada cual nuestro camino lo más rectamente que sepamos» - diu - «y al colocar la mano al arado no desviemos a derecha ni a izquierda nuestra atención.» I quan tots els vidres estiguin posats, aleshores serà el moment de parlar-ne.

Damunt la premsa mallorquina venia dies passats aquesta notícia:

«Diumenge arribà a Palma l'arquitecte don Joan Rubió. El seu viatge obeeix al desig de conèixer la situació dels finestrals de la Seu, per estudiar els procediments més convenients per graduar-ne la llum. Es proposa visitar el torrent de Pareis i les coves d'Artà i del Drac, per documentar-se, ja que en dues de les vidrieres figuren aquells paratges.»

A tots els qui estimem la catedral de Mallorca ens va entrar, llegint això, una suor freda...⁵

Suor freda que setanta anys després encara ens entra quan sabem noves de les malifetes que es fan a la Seu mallorquina.

Avui dia en que Mallorca deixa de ser Mallorca i comença a ser coneguda amb altres noms desfraçats amb grafies estranyes on *qus* i *kas*, jotes i altres lletres alienes emmascaren el nom de casa nostra no estaria de més recordar altre article de Miquel Ferrà. Aleshores

⁵ M. FERRÀ: *Articles i assaigs*, 85-86. Article publicat a *Sóller* el 25 de febrer de 1928

aplicat als indígenes, encara que avui es pugui extrapolar en aquells que tanquen camins públics i envolten les seves propietats com si de castells medievals es tractassin:

Sia o no un robo la propietat que qualche vegada ho és, no té dubte-, pel qui mira les coses des de certa altura, des d'un aeroplà, per exemple, certes valles apareixen odiosíssimes. Me referesc a les que separen entre si aquestes finques de recreo que, no arribant a rústiques ni a urbanes, podríem dir suburbanes, ja que estan en els suburbios.

La gran propietat, com totes les coses grans, inclús les dolentes, té un no sé què de generós. Però no hi ha res en el món que doni una impressió de mesquinesa tan penosa i irritant com el zel amb què un petit veinadet defensa la seva caseta i les seves pasteres de geranios, la seva independència, dels altres veinats. Fan angúnia les punxes, els fils d'alambre, els vidres de botella de què aquests homonets ericen les seves tanques contra el pròxim. I quina manera de malfiar-se els uns dels altres, Verge santa, perquè no els robin una nespla i perquè no vegin de què sopen!

Ni un habitant primitiu de Hawaii inventaria per tenir a raia la humanitat, coses més enginyoses i cruels que les que inventa un matrimoni burgès per defensar el mig quartó de terra, el jardinet i la glorieta cursi a on encasten la seva felicitat.

No és que sia gens partidari d'una mescla comunista, però si mai m'hi sentia, seria, no davant un discurs de diputat contra els latifundis, sinó davant una vista panoràmica de Son Serra o del Terreno. Potser, vist de molt amunt, tot el món no és més que un arrabal per l'estil.⁶

Alanís de la Lluna fou un dels pseudònims més emprats per Ferrà. Nom de cavaller andant, en veritat sia dita, emperò, deixant de banda les connotacions medievals, Alanís molt poc tenia a veure amb la lluna, perquè tenia sempre els peus ben arrelats a la terra. No de bades el pare i el germà passaran a la història per infatigables defenedors del patrimoni. I els tests s'assemblen a les olles. Recordem la *Ciutat ha seixanta anys* del pare⁷ i la seva tasca recol·lectora en benefici d'un Museu que al parer no acaba de entrar dins els esquemes mentals d'aquells als qui pertoca conservar el nostre patrimoni o bé la deliciosa col·lecció d'aquarel·les de Bartomeu, fill, que ens dona a conèixer part de la ciutat esvaïda, part

⁶ M. FERRÀ: *Articles i assaigs*, 76-77. Article publicat a *Sóller*, el 20 de setembre de 1913

⁷ BARTOMEU FERRÀ I PERELLÓ: *Ciutat ha seixanta anys (1850-1900)*, Palma, 1996

d'aquella *ciutat qui se'n va* que glosava el germà Miquel a una data tan llunyana com la de l'any 1912.

En aquesta conferència pronunciada a la Sala d'Actes de la Sapiència, en aquelles saons altar major i trona de la nostra Societat, com avui ho és aquesta antiga païssa de Can Aguiló, convertida en tornaveu de la més que centenària Societat Arqueològica, tenim matèria abundosa per comentar.

D'una banda el pseudònim d'Alanís de la lluna és quelcom quixotesc i empresa digna d'un quixot fou la Lliga dels amics de l'art que intentà aconseguir allò inconseguible. Recordem l'afer de les escalonades del Mirador i la pugna aferrissada entre el projecte presentat per la Lliga i el projecte de l'arquitecte municipal que és el que triomfar i que encara ara podem gaudir si baixem amb calma els escalons convertits en una espècie de montanyes russes. El recull d'articles sota el títol *Por el decoro artístico de Palma* és bona prova d'aquella lluita contra els molins encetada per Ferrà i els seus amics.⁸ Molins encara en queden i personatges que encara creuen que els monuments s'han fet per agontar bombetes de Nadal, contemplau el frontis de la Sala com si fos un panorama de Broadway, me'n allibera de més comentaris.

Les paraules de Miquel Ferrà al referir-se a la nostra Societat són d'una absoluta actualitat, deixant de banda que el pare fou l'únic seglar que signà l'acta fundacional i per tant, havia de considerar-la com quelcom propi. Les seves paraules donen una bella definició de la societat i dels seus problemes que l'any 1912 eren ja semblants als actuals:

M'ha mogut a reunir-vos el desig de contribuir amb una humil iniciativa al rejuveniment de l'ARQUEOLÒGICA LUL-LIANA, una mica exhausta després de més de trenta anys de labor incansable, sense que gaire elements de renovació sien venguts a ajudar els fundadors en la seva patriòtica tasca.

Pens que els joves, que estimam la flor de l'antigor per les llavors que estoja, tenim molt que agrair als qui tant se són afanyats en recollir ses fulles seques i disperses.

El museu i el bolletí de l'ARQUEOLÒGICA són dos monuments de treball humil, pacient, constant i fecundíssim per qui sàpiga aprofitar-se'n. Cap esperit mitjanament obert i cultivat deixarà de sentir la viva simpatia que inspiren aquestes sales i corredors poblats d'antiguitats nostres, qualcuna de gran valor artístic, i les planes de la col·lecció d'aqueix BOLLETÍ, que jo convit a fullejar als qui no el coneguen, animades amb curioses làmines de divers caràcter i sovint més atractives i manco àrides de lo que molts se figuren.⁹

⁸ *Por el decoro artístico de Palma*, Mallorca, 1926.

⁹ M. FERRÀ: *Articles i assaigs* 61-76. Text original publicat a Palma, 1912.

Lectura que podríem recomenar a determinats competents en matèria de patrimoni que desconeixen la nostra existència i ens deixen de banda, negant-nos el pa i la sal. El Bolletí és, ara per ara, la única revista de caràcter científic que es manté a Mallorca amb una periodicitat immutable i per tant el vehicle imprescindible per donar a conèixer una tasca investigadora coherent en el camp de les ciències històriques que avui volen emmascarar sota el nom de socials. Endemés Ferrà feia un convit especial a la joventut per tal d'incorporar-la a la tasca investigadora. Tal volta aquest aspecte sia avui una de les coses que han canviat i que sens dubte suposen una millora específica, per quant el quadre actual de redactors del Bolletí, quasi bé tots nascuts a l'empara de la Universitat de les Illes Balears, estan dins els límits d'aquella joventut que Ferrà volia incorporar.

És ver que avui se nodreix quasi exclusivament de matèries que només interessen a cert gènere d'estudiosos: però és que la tasca, repartida altre temps entre elements de variades aficions i competència, pesa tota en l'actualitat damunt alguns arxivers benemèrits, singularíssimament damunt el Sr. Miralles qui la prossegueix amb una constància heroica, exemplaríssima dins Mallorca. Si aquesta voluntat de treball fos en la joventut amiga de lo antic i lo modern, podria devenir el BOLLETÍ una interessant revista, no sols d'erudició, sinó de tota classe d'estudis tant històrics com artístics.

Tal com és avui, ens val el canvi d'una sèrie de valioses publicacions de tot gènere, curiosament ordenades en els nostres estudis del carrer de Palacio, dins un quartet obert a tots vosaltres, a on se respira una atmòsfera de cultura agradable i familiar que certament no es troba en altres societats més aparatosamente instal·lades.

No sé si som molts o pocs els joves capaços d'apreciar lo que això val: però els que siguem, per simpatia i per egoïsme, deuríem aplegar-nos i ajudar a sostenirho, aportant-hi cadascun el concurs del seu treball, del seu entusiasme o de la seva senzilla adhesió.¹⁰

En descriure les meravelles de Ciutat de Mallorca em venen a la memòria les funestes declaracions d'aquella portentosa llumenera, especialista de l'ICOMOS madrileny que, no fa molts de mesos, va venir a descobrir noves terres i va quedar tan ample en afirmar que la nostra ciutat no tenia monuments dignes de gaudir de la categoria de patrimoni de la humanitat. Per als no experts, ICOMOS és la sigla de *International Council of Monuments or Sites*, una organització a l'empara de la UNESCO que cuida del patrimoni monumental i dels llocs d'interès històric. A l'igual que ICOM es refereix als Museus.

A dir veritat i en paraules de competents en la matèria les recomanacions de la UNESCO, no són més que recomanacions i per alguns que tenen competències no són d'obligat compliment. No sé fins a quin punt les recomanacions d'entitats internacionals acceptades i assumides pel Govern Espanyol poden ser oblidades pels governs regionals.

¹⁰ M. FERRÀ: *Articles i assaigs*, 62.

Em manca formació jurídica per a esbrinar aquesta casuística i per tant no puc opinar. I en el cas de l'insigne especialista madrileny, malgrat tot, he de donar la raó al competent mallorquí que no sap el significat de la UNESCO, tal volta pensí que és una mena d'*Unió d'especialistes en cocodrils* o quelcom semblant.

Emperò caldria recordar a l'insigne especialista que passejà per Ciutat sense enterar-se dels seus valors i de la seva categoria monumental el que escrivia Miquel Ferrà i Juan un, ai! llunyà 1912:

L'antiga Ciutat de Mallorca, que des de la decadència els documents oficials i els estiuejants cursis insipidament solen anomenar Palma, és, o era no fa molt, una vetusta població plena de caràcter, de sabor arqueològic i de suggestió poètica. Les altes meravelles de la Seu i de la Llotja, les torres del castell de Bellver i del palau de l'Almudaina, presidien i coronaven un animat conjunt pintoresc i monumental digne de figurar, i en bon lloc, en la sèrie interessantíssima de les ciutats històriques d'Espanya.

Goticitats filles del sur de França i ensem delicadament mallorquines; riques finestres del Renaixement; amples volades de fusta llavorada ombrejant una xarxa de vells carrers netíssims i solitaris; palaus grandiosos, amb patis i galeries italianesques, a on, no sé com ni per què, una eixutor castellana s'agermana amb la gràcia florentina; convents immensos qui suggestionarien n'Azorín, desprenent efluis de rànica i ciutadana poesia: Santa Clara, les Caputxines, les Tereses, d'un sabor més teresià que la mateixa casa de la Santa a Àvila; tapials misteriosos coronats de gessamins i enredaderes en la humitat dels carrerons ombrívols; palmeres gràcils i solitàries fent companyia a un equívoc minaret o campanar dins les blavors del cel i la badia... I tot això tancat per unes magnífiques muralles poligonals, donant ingrés a la ciutat mitjeval i moresca per set ponts i set forats tenebrosos.

Valen una taperera de la Porta Pintada totes les mesquines urbanitzacions del progressisme municipal americà que avui està acabant de tomar aquestes muralles?

Això és la Ciutat de Mallorca tal com la vèiem, tal com l'estimàvem, tal com la volíem els antiquaris, els artistes, els poetes i tots els que estimam les coses belles. Això és la Ciutat de Mallorca abans que la barbàrie burgesa del segle XIX, que en el XX encara continua en aquest país i en altres, començans l'obra de la seva destrucció per bastir damunt ses ruïnes la Palma joven dels seus ensomnis provincians.¹¹

¹¹ M. FERRÀ: *Articles i assaigs*, 65-66.

Ferrà com a home del seu temps blasfemava del modernisme i els modernistes, reflexió estranya per a una persona que va tenir una bona amistat amb Joan Miró que, aleshores encara no s'havia convertit en el mite actual. És un punt de divergència amb els nostres criteris actuals. Possiblement avui no seria tan radical en les seves apreciacions i la seva opinió seria diferent. De totes maneres la figura de Gaudí mereix sempre un tractament a part. Perquè aquestes diferències? Resta prou clar que Ferrà, al contrari de la majoria del poble illenc, va sentir una especial predilecció per les fantasies de Gaudí. En referir-se a l'arquitecte sempre ho fa amb paraules mesurades i no trobam referències a *tramvies*, *trobiqueres*, *esclatasang* o *freixures*, sinònims que la sorneguera popular utilitzà per a definir els nous elements decoratius, no sempre adients, que Gaudí introduí a la Seu mallorquina. Sens dubte tal postura és prova de la intel·ligent perspicàcia crítica de Miquel Ferrà.

Quan explica les característiques intel·lectuals del seu oponent, el conegut i miraprim doctor Zero, dóna una imatge primifilada del mallorquí mossò i curt de gambals. Doctor Zero i Ferrà suposaren un tàndem molt especial en aquelles èpoques de principis de segle. Antagonisme que reflectia i segueix reflectint la dicotomia en que encara viuen la major part dels mallorquins. Em deman quants doctors Zero segueixen deambulant per Ciutat i pontificant de manera indiscriminada?

Vaig a parlar-vos d'un personatge que no ha mester que'l vos presenti, perquè tots vosaltres el coneixeu ha estona; el trobau pel carrer deu pics cada dia, el veis en el cafè, a l'oficina, a l'iglesia, a les tertulies... Ell és per tot com en Boira. Parl, com ja haureu endevinat, del Doctor Zero.

El Doctor Zero és una bellíssima persona, encara que xato i curt de vista. Es missè, metje, capellà, burgès, de la mitja noblesa... Viu a Palma, com diuen els veraneants.

El Doctor Zero posseix un cap portentós, tan ben construït que sembla exprés per un pom d'escala. Tall de la punta del nas (si bé ja hem dit qu'era xato), alcansen els seus horitzonts intel·lectuals. Les seves idees, d'una meravellosa fixesa, són segures, netes i destacades: tenen els contorns precisos de les coses retallades amb estisores, Quant les exposa, en termes llampants i categòrics, les seves ulleres brillen de sabiduria.

Vet-aquí mitja dotzena de veritats inconcuses averiguades per a sempre pel Doctor Zero.

*La primera de totes: Déu es Déu i D. Toni Maura el seu profeta... * [És clar que avui don Toni Maura res significa pel món actual i menys per als polítics. Caldria substituir-lo per un altre nom, emperò això seria entrar en política i no és la meua intenció. Cadascú posi el nom preferit].*

En G. Alomar, un loco [Alerta! Ferrà es referia a Gabriel Alomar i Villalonga, no anem de verbes].

N'Alanís de la Lluna, un exaltat de igual fusta que'l Vicari General [El propi Ferrà i Mossèn Alcover, clar està.

* El lector ja comprendrà que no tract de restar importància a D. A. Maura al consignar les genials simplificacions del Dr. Zero. [N. de l'A.]

G. ROSSELLÓ BORDOY

Prova de les picabaralles que, malgrat tot, afectaren a Ferrà. Feria, de bon de veres, olor de sofre el bibliotecari de Montí Sion?].

*Primer, vol dir en temps den Ribes,** hi havia bons pintors que pintaven les coses així com son, (els arbres verds pàl·lids, la mar color de cel pàl·lid, els niguls color de plom: perquè es sabut que'ls niguls naturals són color de plom) [Ferrà era prepicassà i, de totes totes, premironià, deixant de banda amistat ferma, emperò encara en queden molts de doctors Zero que segueixen opinant igual, i resten embadalits davant la mar color de cel pàl·lida].*

*Però avui, en Gelabert*** i els modernistes falsetjen la realitat que ja no hi ha qui hi tenga, i pinten amb uns colors exagerats que mai ha vist el Doctor Zero [Pobre Antoni Gelabert, avui paradigma de la bona pintura].*

Els escriptors com D. Tomás Forteza escrivien en mallorquí.

Ara, en Ribes escriu en català!

Però lo natural i lo que'ls homos deuen haver de fer (i ell, el Doctor Zero, en dóna exemple personalment), es escriure en foraster i parlar en mallorquí que tothom entenga,- d'aquell que diuen hasta, al fin y al cabo i sin embargo.

El català, a pesar de les absurdes pretensions de D. Toni Mª Alcover, té tan poc que veure amb el mallorquí com el xino amb el suec. (Prova evident d'això, que ell, el Doctor Zero, un dia a Barcelona va entrar a un estanc a comprar mistos, y l'estanquera no'l va entendre. Hala, que venguen aquí filòlegs catalanistes a destruir aquest fet!).¹²

Els darrers paràgrafs són prou aclaridors i demostren que la raça dels doctors Zero és inexaurible. En sembles un i en neixen més i vuitanta anys després encara proliferen i organitzen espectacles asseguts al banc dels vagos de la Sala.

Miquel Ferrà tracta en els seus escrits una munió de temes que, ja ho he dit, són d'una astoradora actualitat. D'una banda les malifetes que anaven acabant poc a poc amb les manifestacions artístiques més importants de la *Ciutat qui se'n va*: murades, catedral, edificis gòtics, d'altra els projectes de noves urbanitzacions, l'afer del torrent de Sóller, una de les preocupacions constants de Ferrà i un llarg seguici de desastres que reben el nom just i precís de devastació.

El comentari sobre la reforma del frontis de la Seu de Mallorca és prou clar per tenir una idea del pensament de Miquel Ferrà:

** Fa referència a Antoni Ribas i Oliver (1845-1911), pintor realista mallorquí. [Nota de F. Ll. R.]

*** Fa referència a Antoni Gelabert i Massot (1877-1932), també pintor mallorquí. Influxit per Santiago Rusiñol formà part del corrent modernista. Curiosament la G.E.C. diu d'ell: *la seva sensibilitat malaltosa, agreujada potser pel rebuig per part de la societat mallorquina> el portà finalment al suïcidí.* [Nota de F. Ll. R.]

¹² M. FERRÀ: *El doctor Zero i jo*, 33-34. Text publicat a Sóller el 2 de març de 1912

*Una mà desdixada va dotar la magnífica Seu d'una fatxada nova que, exceptuant els discrets torreons obra d'un bon arquitecte, es l'engendre més torpe amb què la pitjor de les decadències podia estigmatitzar la nostra capital, qui apareix coronada, de qualsevol part la mirin, per la monstruosa mole pseudo-gòtica. Jo m'explic que hi haja qui protesti, en nom de la puresa sòbria de la nostra Seu, en nom d'un gust personal respectable, o simplement en nom de l'amor a les coses tal com les hem vistes sempre - m'explic que hi haja qui protesti de la reforma interior recentment efectuada. Però, quan en ella hi mancassin i tot acerts tan prodigiosos, tan indiscutibles per tots els qui tenen el més elemental sentit de l'art, com el dels nous finestrals, sempre seria l'obra d'un artista genial, el sol nom del qual és una cifra, obra tan arbitrària com se vulga (jo no la hi crec totalment), però marcada amb l'encuny prestigiós d'una fantasia artística de primer ordre. Un Churriguera, un Tomé, un Gaudí, poden vulnerar una obra antiga, si voleu, però no afrontar-la. La reforma interior de la Seu podrà discutir-se:**** la fatxada, indiscutiblement, és un oprobí.¹³*

Fa poc he recordat les paraules referides a la suor freda quan parlen dels projectes catedralicis. L'obra de Peyronnet avui pareix un exemple d'integració, d'igual manera que el frontis de la Seu de Barcelona resta assumit sense complicacions. Possiblement en el moment en què Ferrà blasmava de la realització el record de la façana barroca, simple i eixuta, restàs encara vigent als ulls de la gent i les fantasies neogòtiques no fossin acceptades. Avui no podem consentir amb la Seu plena de pingüins reflectits a les coloraines dels nous ventanals i seguim pensant, com a bons mallorquins, que era millor tenir-la plena d'ous, com tota la vida.

La desaparició de casals nobles, edificis de categoria arquitectònica, les murades poligonals, les esglésies desamortitzades que Ferrà no va arribar a conèixer i que el seu pare, de bades, intentà defensar, malgrat el seu ofici de mestre d'obres de la construcció, són altres aspectes patrimonials motiu de les queixes del nostre personatge:

Caigué, brutalment atropellada i sense que bastassin a impedir-ho els patriòtics treballs i protestes dels elements interessats en conservar-la i restaurar-la, la magnífica casa de can Bonapart, exemplar, únic per lo complet, d'arquitectura civil mallorquina del segle XV, amb son gran portal dovelat, ses gracioses finestres coronelles, son pati gòtic i ses sales cobertes per rics enteixinats mudéjars.¹⁴

**** En altre lloc (V. *La Veu de Catalunya*), he dit el meu sentir, que no és meu tot sol, sobre aquesta reforma. Qui el conega no interpretarà les meves paraules d'avui com una defensa sense reserves. Ni jo som partidari de certes depravacions decoratives, per originals i artístiques a la seva manera que aquestes sien, ni som estrany a la tortura interior que pateixen tots els devots de l'art gòtic en vista de l'obra de retoc que es projecta en la capella de la Trinitat, i que sembla començar per unes aplicacions de metall de gust *modernista* qui ja treuen al arc d'entrada tota la seva senzilla gràcia oigival.

¹³ M. FERRÀ: *Articles i assaigs*, 66-67.

¹⁴ M. FERRÀ: *Articles i assaigs*, 67-68.

No podríem entonar un réquiem semblant per Can Oleo?, l'únic casal gòtic amb escalera monumental, declarat monument històric-artístic, propietat de l'Estat que ha de vetllar per la seva conservació primer com a propietari i segon com a responsable de la defensa del Patrimoni Històric. Can Oleo, casal tan vinculat a la nostra Societat roman tancat en espera de que caigui, cosa que passarà el dia menys pensat i aleshores tots direm Déu ens guard d'un ja està fet. I un casal gòtic més s'afegirà a la llarga nòmina d'edificis importants en vies de desaparició. I no oblit el casal de Can Serra i tants d'altres.

Segueixen uns pocs exemples dels racons de Ciutat que s'esvaïen en temps de Ferrà i que donaren lloc als seus laments, irremeiables:

Desaparegué amb les muralles la suggestiva Reconada de Santa Margalida

El pont de Santa Catalina, qui forma una de les perspectives més monumentals de la ciutat, estimat dels nostres pintors més aristocràtics, pintat per en Rusinyol en son quadro L'Assomnoir, és estat condemnat a mort i ja s'està a punt d'executar-lo, sense que haja trobat un sol eco l'article ple de bon sentit i d'indignació en qué ho denunciava fa un any un escriptor jove, doblament indigne d'esser escoltat, per estimar lo vell i per comprendre lo nou

Ni cal dir tan sols que ja no hi ha un carreró discret, una placeta antiga, un recó atractiu de la ciutat en què no aparezca la tacu d'un cent-cames modernista. Ni cal tampoc parlar de les noves vies i construccions, del passeig Sagrera amb sos fasserets polsosos, qui apar que vulga posar la Llotja en línia, del jardinet del Mercat qui sembla un somni del més modest dels empleats municipals, per realitzar a ses casetes del Terreno.

I fa angoixa pensar lo que serà Ciutat el dia que se sien efectuades totes aquestes alineaciones que Déu sap lo que tallen i lo que xapen, fetes damunt un paper blanc amb un tiralínies, símbol i instrument del rectilini progrés municipal i administratiu. Aquest dia veurem Ciutat de Mallorca convertida en la paròdia més cursi i més grotesca d'una capital moderna.¹⁵

Clarividència?, bruxeria? Aquestes paraules són premonitòries del gran desgavell de la reforma de Ciutat que Ferrà no va veure realitzada. Són premonitòries també del projecte d'*esponjamiento de la ciudad antigua* que per una casualitat no es va dur a efecte. En el primer cas hi podríem aplicar aquests mots en referir-nos als casals o restes de casals del carrer de la Concepció i de Bonaire, Can Espanyol del Born i tants d'altres:

Se són raspats i repintats i desfressats de no-res, quan no destrossats totalment per fer-hi una obra nova, patis i finestres i nobles casals particulars.¹⁶

¹⁵ M. FERRÀ: *Articles i assaigs*, 69.

¹⁶ M. FERRÀ: *Articles i assaigs*, 68.

Un aspecte important del pensament de Ferrà es reflecteix en la seva visió de futur. Són paraules meditades, ben pensades, traspuen amor per una terra *qui se'n va* i que encara restava quasi bé verge quan Ferrà se'n anà. I que malauradament de 1947 ençà ens ha fuit de les mans:

No tenc l'honor de conèixer els elements directors del 'Fomento del Turismo'. Potser el seu punt de vista concret en lo que es refereix al turisme diferesca un poc del meu: però, pel cas és igual. Jo los suplicaria que prenguessin nota d'això, que ja advertia en Miquel Sarmiento damunt La Última Hora en l'article dedicat al pont de la porta de Santa Catalina.

Va ben calçat per aigua aquell qui es figura que renovant Palma s'han d'atreure visitants. Enhorabona que hi haja qui es preocupi de dotar el país d'hotels confortables, de còmodes servicis de comunicació, de totes aquelles coses que facin aquí l'estància agradable als forasters, i millor si també la hi fan als naturals! Tant de bo que arribàssem a convertir això en una vila ben urbanitzada, neta, elegant i atractiva, com una petita capital suïssa o alemanya. Però que ningú es pensi que vendran suïssos i alemanys atrets per això tot sol, que ells no en van gens endarrer; que no es pensin tampoc que mai venga gent dels Estats Units i d'Anglaterra per contemplar el carrer d'Odon Colon, l'Institut nou i la Caixa d'Ahorros. Lo que la nostra Ciutat té d'interessant pels forasters, lo que ells hi troben de sorprenent i admirable (i qui se'n vulga convèncer no té més que fullejar tots els llibres de viatges que es són escrits referents a Mallorca) és justament tot allò que aquí es desprecia per sistema, tot allò de lo qual hem emprés a escarada la destrucció completa.

Si els turistes no s'aturen de venir, és perquè els indígenes som impotents per desfigurar Mallorca, per més que facem tots els esforços per lograr-ho, avui espanyant un monument o una bella construcció característica, demà talant un bosc centenari, passat demà buidant el Gorg Blau (que ho escoltin bé els periodistes, que pens que encara és l'hora que n'han de dir una paraula: buidant el Gorg Blau!).¹⁷

Pobre Gorg Blau! Quan va desaparèixer de la visió dels humans no hi havia un Ferrà. Del torrent de Sóller tan sols resta la imatge idíl·lica d'un apunt de Vicenç Llorens que guarda el Museu de Mallorca i tan d'altres monuments s'esvaïren sense un crit d'atenció i si algun il·lús va cridar, seria el cas del conjunt sacre de Son Oms talaiòtic, el clam restà en el desert.

Un altre aspecte de les premonicions de Miquel Ferrà, fruit de la seva fina ironia, el tenim en la visió futurista de l'Arenal, avui Platja de Palma, oblidada l'antiga toponímia de Can Pastilla. Les paraules de Ferrà són, una vegada més premonitòries. L'article, prou sucós, hauria d'estar gravat en lletres d'or al frontis de determinada conselleria que cuida dels

17 M. FERRÀ: *Articles i assaigs*, 69-70.

afers turístics de la nostra terra [pot ser seria convenient traduir-la al foraster perquè el responsable l'entengués]. Tal volta sia un poc llarg, emperò és suficientment il·lustratiu

Deixau-me per una sola vegada, aplaudir una idea d'aquelles que semblen bé a tothom, maldament només sia per veure quin gust té això d'estar 'conformes'.

La idea de fer de l'Arenal una platja de moda l'exposà l'any passat damunt el 'Correo de Mallorca' un escriptor agustí, si no record malament. No sé que ningú n'hagués parlat pus, quan vet aquí que l'altre dia, sense avisar, arriben a Ciutat dins el vapor dos senyors de França, s'entrevisten amb l'Alcalde, surten amb un automòbil a donar la volta a la ciutat i als seus suburbis i, aquesta tasca acomplida, desapareixen un per llevant, l'altre per ponent, després de prometre que tornaran per fer-nos uns tramvies elèctrics, unes tuberies, un mercat nou, un Gran Casino en el Corb Marí, unes llanxes de vapor, i no sé quantes altres coses estupendes, entre elles una platja de moda a l'Arenal. Com se veu la cosa és molt formal aquesta vegada, i ho haurem de creure.

QUI ESTÀ D'ENHORABONA ÉS LA COMISSIÓ DE MONUMENTS, PERQUÉ A LA FI HA SORGIT UN PROJECTE DE MILLORA QUE PODRÀ REALITZAR-SE SENSE AFOLLAR CAP OBRA ANTIGA: AIXÒ NO ES VEU CADA DIA.

En efecte. Si el Sahara no fos tan lluny, seria l'indret més indicat per bastir-hi aquesta Palma joven de carrers rectilinis i cases llampants d'un modernisme catalíner que es va empeltant de mala manera a la ciutat antiga. Allà tendrien els nostres homos del segle XX un espai net d'embarços protohistòrics, i ocasió de parlar d'aigües, i fins i tot el simoun que un bon dia colgaria piadosament davall les arenes les edificacions del flamant ensanche, alliberant el món de tanta lletjor i de tanta impotència i de tanta ridícula.

Però ja que tenim el Sahara enfora, bo és que les grans pensades anem a posar-les en pràctica a l'Arenal, a on no hi ha murades, ni barris del segle XVI, ni arcs de l'Almudaina, ni tan sols portes de Santa Margalida; a on no hi ha tampoc un record històric que profanar amb la presència d'un Casino. Que an els qui tenim la dissort d'esser nats a un país com Mallorca, i no

en mig de las Pampas, no per tot ens és permés alçar casinos. A Lluc, la Mare de Déu ens aturaria (i crec, dit sia en honor de la veritat, que la respectariem de bona gana). A Miramar, aquells xiprers de l'ermita que hi plantá el B. Ramon nos hi fan nosa. A dalt el Puig Major, els roquissars i els llamps i les ventades, gràcies a Déu, són molt aspres...

I no obstant, lo que es diu una platja és quelcom essencialment diferent d'un passeig Sagrera. Una platja és una cosa bella i sanitosa i riolera i elegant, que convé a Mallorca, que potser donaria a Ciutat un poc de vida i d'alegria i ens redimiria una mica de la tristesa municipal.

Ademés, diu que això ens ho duran de França, i per més que de França són vàries les coses que ens poden dur i que no ens convenen cap mica, qui sap si nos vendrà un arquitecte de París a mostrar-nos en un casino uns xalets i uns balnearis el seu art inofensiu i acadèmic, qui descansàs la nostra vista de tantes monstruositats arquitectòniques com van infestant la nostra capital i que semblen les pesadilles d'un còlic.

Qui sap si, perquè els estiuejants no se torrassin, se deixarien créixer els pins de l'Arenal, i tendriem un pinar més en aquesta illa d'or i de garrigues talades.

Qui sap si l'espectacle del descans indolent a l'ombra balsàmica del bosc dels juvenils deports orejats per la brisa marina, dels jocs dels infants damunt l'arena, faria entendre, oh prodigi! a qualque alcalde de Ciutat, lo que són jardins i parcs naturals amb arbres i aucells, herba i gent que en disfruta a pler, sense fils de ferro i caminets que fan esses per entre pedres brescades i homonets amb una regadora... que és tot lo que es veu fins ara en aquesta ciutat de tants de fueros, que alineia carrers i toma portes i afolla ponts magnífics; però a on la gent se contenta amb rodar a la sínia en passejos ensopits i rituals, i estiueja en el Terreno dins les cunetes d'una carreta, com deia la dolça i malaguanyada Emilia Sureda.¹⁸

Rellegint tals paraules també em ve a la memòria els pinars de Can Pastilla o els munts d'arena de la Porciúncula on d'infants fèiem cucaveles i ens torràvem baix l'ombra dels pins orejats per la brisa marina.

18 M. FERRÀ: *Articles i assaigs*, 86-89. Text publicat a *Sóller* el 10 d'agost de 1912.

Ja no hi ha pins i la brisa marina ni tan sols arriba a la *bierstrasse* d'aquella *kleine Deutschland* que pareix que torna *über alles* com els cànctics que a la meua infantesa ens feien cantar determinats responsables als qui pertocava educar-nos dins de la més estricta de les ortodòxies.

No és una clara premonició de tantes urbanitzacions. símbols de la cultura de les carreteres que no es sap d'on venen ni es sap on van?

Per acabar voldria, encara més, seguir amb el discurs apassionat de Miquel Ferrà i Juan, que si als meus ulls era alt i esquerp i malavidós, tenia tots els números de la rifa per ser-ho. Les seves paraules són un recordatori i els responsables que tenen competències en la matèria, malgrat no sien competents, haurien de saber-les de memòria. És un testament que l'antiga saviesa ens ha lliurat i que no podem oblidar. És un tresor que a mida que minva no podem recuperar el que s'ha perdut. Hi podem afegir noves coses, tals com els modernismes blasmats per Ferrà, emperò Can Bonapart és i serà per sempre mai irrecuperable, a l'igual que els monuments de Son Oms, la Font de la Vila o el casal dels Oleo...

Voldria acabar amb la reflexió que feia Miquel Ferrà i Juan:

I ara tenc de demanar: els qui comprenem lo que això significa, els qui veim tota la transcendència d'aquestes devastacions, què hem fet per aturar-les? A on és el nostre interès, el nostre esforç, la nostra intervenció, la nostra protesta contra tals vandalismes? - Els arqueòlegs se són empenyats qualche vegada en fortes campanyes: alguna d'elles tan d'agrair per tots, per més que resultàs estéril, com la feta en defensa de la bellíssima casa dels Bonaparts en el carrer de la Palma; altres tan descomunals com la famosa de la porta de Santa Margalida. Però els artistes nous, els poetes, els joves, jo no sé que hágem fet res.

I no hem fet res, a mon entendre, per manca de fe. I la manca de fe ens ve de que vivim sense cohesió. Sé cert que una estreta cohesió constantment mantenguda, ens daria la consciència de que som una força. No ho és per ventura l'esperit que sentim en nosaltres? La Religió viva, sincera i exempta de fariseïsmes, la consciència humana i social, l'alt sentiment de l'Art i de la Poesia, l'entusiasme per una Pàtria històrica i futura palpitant vertaderament com una extensió de nosaltres mateixos, el mateix foc de la joventut no consumit en indignes o banals empreses... Si sabéssem canalitzar l'energia que tot això podria brollar el dia que ens aplegàssem, la nostra intervenció en la realitat mallorquina no seria tan ineficaç ni estéril com per ventura molts se pensen.

Comptant com comptam, per lo manco amb la complicitat moral de les aristocràcies de l'esperit, que són ben nostres - i, per més que es diga, respectades vivament per tot el públic-, jo crec que no tot seria perdut si llançant-nos a una campanya

generosa, sabíem agermanar l'entusiasme irreflexiu i despreciador del què diran amb la constància qui no s'atura ni es desanima.

Però això són virtuts que no se poden infondre. I lo que jo deman per ara no és agotar les energies en cap empresa violenta o massa empenyada, sinó simplement la unió pacífica de tots els qui sentim d'aquesta manera, de tots els qui estimam aquests interessos, per treballar segons les forces de tots junts en la seva defensa, sense excessiva fatiga, però també sense peresa ni inconstàncies.¹⁹

Aquestes paraules foren pronunciades el 20 de gener de 1912. I el dia 25 de novembre de 1926 a les planes de *El Día* afegia:

Para terminar: el arte es una vocación y no un negocio. Es inaguantable que minorías verdes, azules o incoloras, adueñadas de la ciudad, con la falta de espiritualidad más absoluta por común denominador, conviertan o dejen convertir las urbanización de Palma en una red de intereses, con afectado menosprecio de la única opinión ciudadana amante de nuestra tradición y de nuestro arte.²⁰

Voleu més proves de quixotisme? No són paraules d'una rabiosa actualitat?

Ja sé que quelcom m'acusa de repetitiu i insistent en els meus típics tòpics i que competència no és sinònim de ser competent, i que gestió no vol dir posar pals als radis de la bicicleta i que predicar al desert és un exercici inútil, endemés d'estèril. Malgrat tot puc suscriure un i altre escrits encara que entre 1912 i 1997 hagin passat vuitanta-cinc anys i que entre 1926 i ara tan sols ens separin setanta-un. Alanís de la lluna, Tirant lo Blanc o Don Quixot de la Mancha. En poques paraules Miquel Ferrà i tots els que predicaran, predicam i predicaran al desert. És igual. No foren més que paraules llançades al vent, clams en el desert i és just i necessari recordar que aquell que clamava al desert fou escapçat, fou escapçat per cantar les veritats de forma planera, tal com ho va fer Ferrà, que per fortuna no fou escapçat, no gosaren fer-ho, emperò el darrers anys de la seva vida restà emmudit. Recordem tan sols un comentari endreçat a Mª Antònia Salvà:

Quina llàstima, però quina llàstima, que aquest homenatge no s'haja pogut fer a ple aire i a plena llum i que no haja pogut sonar la nostra llengua; Hauria estat una cosa esplèndida sense precedents dins Mallorca...²¹

I com el Bautista no va poder gaudir del plaer de veure com Salomé ballava la dança dels set vels.

19 M. FERRÀ: *Articles i assaigs*, 70-71.

20 *Por el decoro artístico de Palma*, Mallorca, 1926, 31.

21 FRANCESC LLADÓ I ROTGER: *L'amistat entre Miquel Ferrà i Maria - Antònia Salvà*, Lluçmajor, 1997.

RESUM

A partir dels escrits de Miquel Ferrà publicats anys enrere, l'autor fa una sèrie de comentaris i comparances sobre la defensa del patrimoni cultural nostrat. El que defensà, en vida, Ferrà, amb tota seguretat de bades, i la plena vigència dels seus escrits cinquanta anys després de la seva mort, on tal patrimoni segueix malmès i sense perspectives d'assolir un futur esponerós.

ABSTRACT

From the comments written years ago by Miquel Ferrà, the author makes a series of remarks and comparisons about the defence of our culture heritage. The one that Ferrà defended, during his lifetime, in vane for sure, and the full validity of this writings fifty years after his death, in which such heritage keeps on being ill-treated and without any prospects of attaining a splendid future.